

УДК 397

Н.В. Шигонська,

аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ, СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ "ПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ"

У статті визначена категорія "професійна взаємодія" через аналіз понять "взаємодія" і "професіоналізм" у філософському, психологічному, соціологічному та педагогічному аспектах. Систематизовані та узагальнені результати аналізу відобразили характерні категоріальні ознаки "взаємодії" та стійкі семантичні одиниці, що характеризують сутність досліджуваної категорії.

Необхідність докорінної зміни підходів професійної освіти, щодо підвищення якості підготовки фахівців будь-яких напрямів, рівня їх кваліфікації, єдності теоретичного та практичного аспектів професійної діяльності, зумовлена новими динамічними змінами на ринку праці.

Випускники вищих медичних навчальних закладів у найближчому майбутньому будуть активно співпрацювати з колегами та безпосередньо контактувати з пацієнтами. Хоча робота медика перш за все вимагає вмінь та навичок діагностування й лікування, і професійна взаємодія є лише одним з багатьох аспектів лікувального процесу, неможливо заперечити, що вона виступає як важливий чинник, який зумовлює і визначає нові підходи у фаховій підготовці медичних працівників.

Аналіз останніх досліджень у галузі психології (Н.Дж. Сміт, Р. Вердербер, В.А. Семиченко, Г.В. Ложкін, Н.І. Порякель, Є.Н. Волков), медичної і клінічної психології, соціальної медицини (Г.М. Каплан, Б.М. Седок, Б.Д. Карвасарський, В.Д. Менделевич, Ю.Г. Тюльпін, А.В. Решетніков, Р. Конечний, М. Боухал, Р. Телле, В.Ю. Вороненко, В.Ф. Москаленко, В.Й. Шатило), соціальної психології (В.М. Бехтерев, Г.М. Андрєєва, Н.І. Сарджвеладзе, І.В. Вачков) та педагогіки (В.А. Кан-Калик, О.А. Дубасенюк, А.М. Бойко, Н.П. Волкова, Н.В. Якса, Ю.О. Костюшко, М.М. Рибаківа) свідчить, що на даному етапі розвитку суспільства взаємодія виступає як одна з найбільш актуальних проблем, яка безперечно виникла під впливом інноваційних процесів, що увійшли в сучасне життя і присутні у відносинах людей, малих і великих груп, а також громад.

Категорія "взаємодія" достатньо широко досліджена на філософському, психологічному, соціальному рівнях. Разом з тим, у науковій літературі чітко не визначені сутність, ознаки, зміст та специфіка взаємодії, що може бути обумовлена її цілями, завданнями, предметом а також її учасниками, у сфері надання медичних послуг. Не достатньо визначені сутність та зміст "професійної взаємодії" як складової фахової діяльності лікарів та середнього медичного персоналу.

Метою даної статті є визначення категорії "професійна взаємодія" через аналіз понять "взаємодія" і "професіоналізм" у філософському, психологічному, соціологічному та педагогічному аспектах, оскільки діяльність медичних працівників передбачає активну співпрацю з пацієнтами і професійна взаємодія є невід'ємним компонентом фахової компетентності працівників сфери охорони здоров'я.

Проблема взаємодії як філософської категорії почала цікавити людей ще в античні часи, коли зароджувалась течія філософського дуалізму. Початком наукових досліджень у сфері людської взаємодії можна вважати філософські трактати Сократа і Платона. Античні філософи спостерігали та аналізували зв'язок між індивідуальними особливостями різних людей, їх соціального стану, стилю життя та тим, як люди впливають один на одного.

Арістотель, спираючись на погляди та досвід своїх попередників Платона і Сократа та завдяки своїм біологічним дослідженням, прийшов до розуміння того, що психологічні явища являють собою результат сумісної дії або взаємодії об'єкта і організму. Філософ описує актуальну активність як взаємодію або сумісну дію організму і об'єкту і розглядає душу "псюхе" як взаємодію [1: 32-34].

Р. Декарт допускає можливість взаємодії душі й тіла. Він спробував поєднати душу і тіло через процес взаємодії. Ця теорія Декарта отримала у філософії назву "картезіанський дуалізм" [1: 51].

Згодом у філософських трактатах середньовіччя і просвітництва взаємодія визначилась як філософська категорія. І. Кант, Г. Гегель наголошували на тому, що взаємодія має універсальний і об'єктивний характер.

Одним з перших, хто визначив психологічну подію як взаємодію між об'єктом та організмом, був Фредерік Вудбрідж. Його позиція була близькою до поглядів Арістотеля. Зокрема, він наголошував, що взаємодія організму і середовища забезпечує єдність функціонування нервової системи і відчуттів [1: 60].

Сучасна наукова думка визначає взаємодію як філософську категорію, що відображає процеси взаємовпливу різних об'єктів, їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Це форма зв'язку тіл або явищ, що здійснюється в їх взаємній зміні [2: 81].

У суспільних науках існують різні трактування сутності категорії "взаємодія". Так ряд філософів визначають взаємодію як "процес", при якому індивіди або групи в ході комунікації своєю поведінкою впливають на інших індивідів або інші групи, при цьому викликаючи зворотні реакції (Г.В. Осіпов, Б.М. Кедрів, Е.Б. Евладова, А.А. Радугін, С.О. Родіонова) [3: 108].

Доволі часто взаємодію характеризують як "вплив", який систематично здійснюється суб'єктами взаємодії, при якому реалізується їх соціальна дія, досягаються пристосування дій одного до дій іншого, спільність у розумінні ситуації, смислу дій і певний ступінь солідарності або згоди між ними (Є.І. Рогов, В.П. Горбатенко, І.М. Цимбалюк, Г.В. Ложкін, В.В. Спасенников, В.Л. Комаровська, Ю.С. Шемшученко) [4: 6].

Американські психологи Г. Каплан та Б. Седок досліджуючи взаємодію, зазначають, що у вузькому її розумінні це – система взаємозумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників одночасно виступає стимулом і реакцією на поведінку інших [5].

Зрозуміти, чому виникають протиріччя при трактуванні категорії "взаємодія", можна розглянувши її етимологію. "Взаємодія" або її синонім "інтерація" походить від латинського терміну "interactio, onis, f – інтерація", який, у свою чергу складається з двох складових: латинського префіксу inter – поміж, між; та кореню actio, onis f – дія, вплив [6: 78]. Різноманітність поглядів, щодо трактування процесу між суб'єктами, що беруть участь у взаємодії закладена в самому терміні, який одночасно означає взаємний вплив і діяльність.

Враховуючи різні підходи в тлумаченні взаємодії, можна виділити її спільні риси та ознаки. Це обов'язкова наявність двох або більше суб'єктів, тобто учасників взаємодії, зворотність та двобічність взаємозв'язку, вплив одного суб'єкта на інший та навпаки, діалектичність, універсальність, незалежність процесу в просторі й часі.

Для того, щоб ґрунтовно підійти до визначення поняття "професійна взаємодія", нами було проаналізовано категорію "взаємодія" в 35 джерелах різних наукових напрямів: філософському, психологічному, соціологічному та педагогічному. Аналізом було охоплено філософські, соціологічні, педагогічні та психологічні енциклопедії і словники, монографії, посібники з педагогіки та соціальної психології, за період з 1995 по 2008 роки. Особливу увагу привернули наукові публікації стосовно досліджуваної проблематики в періодичній пресі за останні роки.

Відповідно вимог контент-аналізу виділялись семантичні одиниці, що входили до структури визначення досліджуваної категорії. Семантичною одиницею вважалось судження (іноді декілька суджень) авторів про поняття "взаємодія". Більш детально аналізувались визначення вихідного поняття з вираженими предикативними групами, які містили як основне змістове навантаження так і додаткові семантичні одиниці, що характеризували характерні ознаки категорії. Слід зазначити, що в самій смислової одиниці в певних випадках виділялись окремі самостійні слова, які несли власне семантичне навантаження, що мало суттєво важливий характер на даному етапі дослідження. Далі виділені прості семантичні одиниці класифікувались за категорією (значення терміну) і категоріальними ознаками поняття й потім підраховувалась частота їх появи [7: 99-105].

Для прикладу проілюструємо аналіз досліджуваного поняття визначеного В.А. Семиченко з виділенням смислових елементів в структурі предикату. "Інтерація (взаємодія) – це обмін (1) діями (2), вчинками (3)" [8: 31].

У результаті контент-аналізу було виділено 204 семантичні одиниці, з яких 64 характеризують категорію "взаємодія", а 140 – характерні ознаки. У ході подальшого узагальнення було визначено десять стійких значень, що характеризують сутність досліджуваної категорії. Це – процес взаємовпливу, дія, вплив, зміна стану, взаємоперехід, форма соціальної комунікації, контакти, процес взаємодії, взаємозв'язок, взаємообумовленість. Найістотніших категоріальних ознак було виділено дванадцять: це – суб'єкт-суб'єктний, цілеспрямований, соціальний, взаємозумовлений, динамічний, взаємозмінно-замінний, взаємозалежний, об'єктивний та універсальний, педагогічний, безпосередній, тривалий і формуючий характер. Отримані результати свідчать про те, що в літературі немає чіткої позиції щодо систематизації та визначення поняття "взаємодія". Отримані результати після систематизації та узагальнення було зведено в таблицю (таблиця 1).

Розглянемо спочатку змістове значення категорії "взаємодія". Взаємодія розглядається як процес впливу (або його тотожного поняття взаємовпливу) у 50% (А.А. Радугін, Г.В. Осіпов, Б.М. Кедрів, Е.Б. Евладова, Л.Г. Логінова, Н.Н. Михайлова, Н.В. Якса, Є.І. Рогов та інші).

На думку 23% авторів взаємодія – це дія, діяльність або система дій. Насамперед це стосується філософсько-психологічного напрямку проаналізованих робіт (В.А. Семиченко, Ю.П. Саух). Слід відзначити думку О.П. Рудницької, яка визначила взаємодію в педагогічному аспекті як "спільну функціонально-рольову діяльність" [9: 98]. На діяльнісному аспекті також наголошують наступні автори: Д.М. Гвішиані, Н.І. Лапіна, Є.М. Коржева, В.І. Шинкарук.

Таблиця 1.

Категорія "взаємодія" в системі психолого-педагогічних понять

№ n/n	А. Категорія (значення терміну)	Кількість авторів		Кількість смислових одиниць аналізу	
	Б. Категоріальні ознаки поняття "взаємодія"	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %
1.	Процес взаємовпливу (впливу)	17	50,0	17	26,5
2.	Дія, (система дій), діяльність	8	23,5	8	12,5
3.	Вплив	7	20,5	7	10,9
4.	Зміна стану	6	17,6	6	9,3
5.	Взаємоперехід	4	11,8	4	6,2
6.	Форма соціальної комунікації	4	11,8	4	6,2
7.	Контакти	3	8,8	3	4,7
8.	Процес взаємодії	2	5,9	2	3,1
9.	Взаємозв'язок	2	5,9	2	3,1
10.	Взаємообумовленість	2	5,9	2	3,1
Б1.	Має двобічний характер	30	88,2	30	16,4
2.	Має цілеспрямований характер	16	47,0	16	11,4
3.	Має соціальний характер	12	35,3	12	8,6
4.	Взаємозумовлена	12	35,3	12	8,6
5.	Має динамічний характер	12	35,3	12	8,6
6.	Має взаємозамінний характер	12	35,3	12	8,6
7.	Має взаємозалежний характер	8	23,5	8	5,7
8.	Має педагогічний характер	6	17,6	6	4,3
9.	Має об'єктивний, універсальний характер	5	14,7	5	3,6
10.	Має безпосередній характер	5	14,7	5	3,6
11.	Має тривалий характер	5	14,7	5	3,6
12.	Має формуючий характер	5	14,7	5	3,6

Наступною категорією, що розкриває сутність взаємодії виступає смислова одиниця "вплив", яку відзначили 20,5% авторів (Г.В. Ложкін, В.В. Спасенников, В.Л. Комаровська та інші). При взаємодії кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазначає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, у свою чергу, зумовлює зміну його стану [10; 11].

17,6% відзначили, що взаємодія – це зміна стану, 11,8% – взаємоперехід і форма соціальної комунікації, де реалізується дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій одного до дій іншого, спільність у розумінні ситуації, смислу дій і певний ступінь солідарності і розуміння між ними. Ряд авторів визначають взаємодію як контакти – 8,8% і процес взаємодії – 8,8%. У такому визначенні це трактування є дещо тавтологічним і викликає ряд питань, щодо визначання взаємодії як процесу взаємодії.

Окрім наведених у таблиці категорій, у результаті проведеного контент-аналізу виділилось ряд досить цікавих суджень, що є важливими для подальшого дослідження. Серед них такі як "тип відношення", "сукупність зв'язків", "стимул", "породження одним об'єктом іншого", "процес обміну", "вид стосунків", "пізнавальна ситуація", "реалізація активності", "ефект впливу".

Після систематизації та узагальнення, як було вже вище зазначено, було виділено 140 простих характерних ознак, з яких 12 мають стійкий характер. 66,3% авторів виділили таку категоріальну ознаку як двобічний характер взаємодії, при цьому відзначалось, що учасниками взаємодії можуть бути як об'єкти, (А.А. Радугін, Н.В. Якса, С.А. Родіонова), суб'єкти – процес в якому беруть участь "як мінімум два суб'єкти" (І.В. Вачков, В.А. Семиченко), так і суб'єкт-об'єкти (С.І. Рогов) [2; 4; 10].

Наступна ознака 47% означає характер цілеспрямованості, визначаючи направляючу роль професіонала при професійно-орієнтованій взаємодії [11].

Соціальний характер виділило 35,3% авторів і характеризують взаємодію як "соціально-зумовлену" або "опосередковану соціально-психологічними процесами", при цьому зазначаючи рівні суспільного прояву: макросоціальний – суспільні стосунки, і мікросоціальний – міжособистісні стосунки 35,3%.

Слід зазначити, що окрім узагальнених результатів аналізу, представлених у таблиці, які відображають істотні характерні ознаки взаємодії, виступають також систематичність, циклічно-причинна залежність, опосередкованість процесу, гуманізм, структурна організація та полікультурність.

Трактування терміну "професійна взаємодія" зустрічається в наукових джерелах рідко, тому для встановлення специфічних ознак професійної взаємодії вважаємо за необхідне проаналізувати сутність поняття "професіоналізм". Це дозволить нам наряду із характерними ознаками взаємодії виділити й особливі риси професійної взаємодії.

Професіоналізм можна визначити як "ступінь оволодіння індивідом професійними навиками". У свою чергу, професіонал – (лат. *professio* – спеціальність, заняття) – індивід, який володіє високим рівнем теоретичної підготовки і сформованості системи узагальнених умінь та навичок для роботи за обраною професією. Критерієм професіонала виступає його здатність успішно виконувати роботу (професійну діяльність) різної складності. Діапазон складності конкретного виду праці (зміст, обсяг, послідовність виконання робіт) зумовлює певний рівень кваліфікації [12].

Згідно поглядів І.Д. Багаєва, професіоналізм – це інтегрована якість, властивість особистості, і як будь-яка якість вона формується в діяльності, це і процес, і результат діяльності. Науковець виділяє три складових у структурі професіоналізму: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення. Окрім цього, професіоналізм – це концентрований показник. О.А. Дубасенюк відзначає, що перелік професійних якостей включає в себе компетентність, фахову майстерність, професіоналізм, підготовленість, при цьому відмічає тенденцію зростання уваги до цього параметру особистості фахівця в сучасній науковій думці. Разом з тим науковець зазначає, що професіоналізм як інтегрована властивість особистості трансформує в собі й предметні специфічні ознаки діяльності, зокрема її цілі, мотиви, спрямованість, рівень теоретичної та практичної підготовленості, що в цілому характеризує рівень професійної компетентності як результативного показника [7].

В.В. Лойко наголошує на домінуючій ролі професіоналізму, не зменшуючи при цьому ролі етично-морального, ціннісно-мотиваційного та особистісного компонентів у професійній діяльності медиків. Професіоналізм у даному випадку виступає метою та засобом діяльності [13].

Погляд Н.В. Якси на професійно-орієнтовану взаємодію носить достатньо широкий характер але авторка не виділяє професійну взаємодію в самостійну категорію, а розглядає її як один з підвидів міжособистісної взаємодії, що носить цілеспрямований, відкритий, різночасний, вербально-невербальний характер і багато в чому формується, визначаючись специфікою і змістом майбутньої професії [14].

На основі аналізу літературних, наукових та науково публіцистичних джерел, вивчення досвіду роботи медичних працівників усіх рівнів, вимог до їх професійної майстерності, вмінь і навичок, проведеного контент аналізу категорії "взаємодія", ми можемо сформулювати власне визначення поняття "професійна взаємодія".

Професійна взаємодія – це цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності, при спрямовуючій ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого.

Питання визначення змісту, форм, механізмів та структури "професійної взаємодії" потребують подальшої розробки, систематизації, аналізу та узагальнення. Розуміння сутності професійної взаємодії та розуміння неповторності й унікальності внутрішнього світу кожної людини, що звертається до медичного працівника, творчий, живий, професійно-організований діалог відкривають шляхи для спільного пошуку способів конкретного вирішення медичних, особистісних, комунікативних та інших життєвих проблем суб'єктів взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Смит Н. Современные системы психологи / Пер. с англ. под общ. ред. А.А. Алексеева – СПб.: ПРАЙМ – ЕВРОзнак, 2003. – 384 с.
2. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
3. Российская социологическая энциклопедия. Под общей редакцией академика РАН Г.В. Осипова. – М.: Изд-кая группа НОРМА – ИНФРА-М, 1998. – 488 с.
4. Рогов Е.И. Психология общения. – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2007. – 335 с.
5. Каплан, Г., Седок Б. Клиническая психиатрия. — М.: ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 1998. – 561 с.
6. Георги Др., Арнаутов Д. Медицинская терминология на пяти языках, Latinum, Русский, English, Francais, Deutsch. – София, 1979. – 343 с.
7. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога. Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 367 с.
8. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.
9. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Начальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

10. Філософський словник. За ред. В.І. Шинкарука: 2-ге видан.: Київ, 1986. – 796 с.
11. Якса Н.В. Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.
12. Соціологія: словник темів і понять / Упоряд. Є.А. Біленький, М.А. Козловець, В.О. Федоренко / За заг. ред. М.А. Козловця. – Житомир: Видавництво "Волинець", 2003. – 230 с.
13. Лойко В.В. Медсестринський процес – К.: "Здоров'я", 2001 – 526 с.
14. Якса Н.В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полі культурності кримського регіону. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 324 с.

Матеріал надійшов до редакції 09.04. 2008 р.

Шигонская Н.В. Философский, психологический, социологический и педагогический аспекты сущности категории "профессиональное взаимодействие".

В статье определена категория "профессиональное взаимодействие" в результате анализа понятий "взаимодействие" и "профессионализм" в философском, психологическом, социологическом и педагогическом аспектах. Систематизированные и обобщенные результаты анализа отобразили характерные категориальные признаки "взаимодействия" и стойкие семантические единицы, которые характеризуют сущность исследуемой категории.

Shygonska N.V. Philosophical, Social, Psychological and Pedagogical Aspects "Professional Interaction".

The category "professional interaction" through the analysis of notions "interaction" and "professionalism" in philosophical, social, psychological and pedagogical aspects is defined. Systematized and generalized results of content-analysis were accumulated into the table, that represents the most characteristic categorical features of the notion and the category itself.